

MAU 'Ā'AMU ITI

I tō'u na'ina'ira'a, 'ia haere au 'e tō'u 'utuafare e hopu i te miti, e nā 'ō mai iho ā tō'u nā metua iā mātou, mai te peu e'ita mātou e fa'aro'o, e hōhōnia tō mātou 'āvae e te varo. Nō reira, e fa'a'ea noa mātou tō'u mau taea'e i ni'a i te pōito.

Raihere ANANIA, 2024.

Pehepehe

Varo, varo, patiti
Varo, varo, patata
Varo iti fā'ao'ao i te hiti o to na āpoo
Moemoe i te iā iti nevaneva
E pāhara nā te hiti i to na āpoo.
Inaha, ua paaina na taetae
Aore te varo iti i mātaetae
Varo, varo, patiti
Varo, varo, patata

Turo RAAPOTO, Tama, 1991, āpi.19

'IHI ORA PAPA'Ā

« [...] Te mau "Stomatopodes", e varo nā roto i te reo Tahiti, e mau Lysiosquillina maculata (Fabricius, 1793) iā 'e e mea nounouhia rātou nō te monamona. E 'itehia rātou i terā mau vāhi manino i roto i te mau 'ō'ō'ā 'aore rā i roto i te tairoto. E mea na'ina'i roa te 'āpo'o varo, hō'e tenetimētera noa i te 'ā'ano, nō te mea, 'ua tāpo'ihia e ana i te one 'āno'ihia i tōna huare. Mai terā 'uputa tōna mata e fā'ao mai ai i rāpae i tāna 'ina'i e 'amu. »

Joseph Poupin, « *Systématique et Écologie des Crustacés Décapodes et Stomatopodes de Polynésie française* », 2005.

TA'O TUPUNA : WALO.2 [PN]
Reo nu'uhiva : va'o
Reo futuna : valo
Reo Kapingamarangi : wolo
Reo rennellesse : bago.

TE TAIME NŌ TE TAUTAI

E 'ōpani 'eta'etahia e hī
i te varo i te 'āva'e nō Novema,
nō Titema 'e nō Tēnuare.
E nehenehe rā i te toe'a o
te mau 'āva'e. E fa'atura rā
i te fa'anahora'a o te rāhui.
'Ua riro te reira 'ei pāpurura'a
i te pātere mā'a a te Mā'ohi,
'ei ha'afāna'ora'a i te tama
nō 'ānanahi.

« E i'a pa'a na'ina'i tē horohoro
nā tahatai. E 'ō 'ōna i te 'āpo'o,
'e i te pō, e hūhō noa 'ōna. »

Putā fa'atoro a te Fare vāna'a

Te tautai varo

E 'itehia terā i'a pa'a iti i ni'a e rave rahi mau motu, i Tahiti ānei, i Raromata'i mā 'e tē vai atura. E ravehia te tahi 'āuri 'aore rā te tahi rā'au pa'ari maita'i, e matau varo tō ni'a iho, tā'amu atu ai i te 'āinu i ni'a iho. Te fifi rā, e'ita te 'āpo'o varo e 'ite hānoahia. 'Ei tā'ata matau e ti 'a ai. E 'ānimara mā'iti mā'a roa 'ola. 'Ia au i te tahi tā'ata hī varo nō Mānihi, e mea au roa nā te varo te mau i'a e i'o ana'e, mai te pā'ati ra te huru. 'Eiaha terā mau i'a e mea ivi. Te vāhi pāpū nō te tautai iāna, te vāhi pāpā'u ia. I roto i te 'āpo'o varo, e piti ihoā rāua, te oni 'e te ufa. Vētahi mau taime, e mau 'oi'oi mai 'ōna i ni'a i te matau, vetahi rā, taere ri'i ihoā ia... E ara maita'i i tōna nā 'āvae hōhoni. E mutu roa te manimani 'ia 'ore 'oe e ha'apa'o !

Sources : Témoignages de Tehahe Florès, Polynésie la 1re, 2022, et Marcelin Lucas, 2024.

TE VARO

Vāna'a rahu ao

'Ia au i tā Teuira Henry i fa'ahiti i roto i tāna puta « Tahiti aux temps anciens » i te 'āpi 403, 'ua riro te varo 'ei ata nō te mau atua, e ha'amate i te tā'ata e ha'amori 'e e 'amu iāna. Tāpa'o ia e mea faufa'a roa teie 'ānimara i te tau 'a u'u'i...

Henry, T. (2004). Tahiti aux temps anciens, Société des océanistes, p. 403

VARO FARAI

Te 'āno'i :

- e varo
- hō'e 'ōniani piropiro
- pata
- miti papa'ā
- pēpa
- tāporo

Hāmanira'a :

1. e tāpupu fa'ahu'ahu'a i te 'ōniāni piropiro
2. e fārai i nā pae e piti o te varo i roto i te pata, e 5 minuti i te maoro
3. e 'āno'i atu i te 'ōniāni piropiro, 'a fa'arapu atu ai
4. 'a tāmiti, tāpēpa 'e 'a tātāporo.

Tāmā'a maita'i !